

Søen, mosen og naturparken

Det gamle vandresevoir Utterslev mose blev omlagt til grønt område. Nu får området en ny overhaling som følge af fredning og udvidede krav til vandkvalitet.

Utterslev Mose er et 200 til 300 hektar stort grønt område i København. Et område der i tidens løb har været formet af hensyn til fiskeri, vandforsyning og landbrug, men hvor den bynære beliggenhed til sidst gjorde mosen til friareal. Området er unikt, både set med rekreative og biologiske øjne. Og forvaltningen er interessant fordi den kombinerer park og natur. Det er denne kombination der nu skal praktiseres generelt efter at kommunerne har overtaget amternes naturforvaltning.

Vandmiljøplanen og fredningen af området har sat gang i renoveringer, især af hensyn til den dårlige vandkvalitet, men også for at sikre de rekreative kvaliteter. „Vegetationen, vandområderne, de smukke landskabsrum og udsigten til landmærker giver

området en stærk identitet som skal styrkes,“ hedder det i Københavns Kommunes pleje- og udviklingsplan for området.

Fiskedam og vandresevoir

Utterslev Mose er en naturlig grænse der siden oldtiden skilte landsby fra landsby. Oprindeligt var mosen en fladvandet sø. Det tidligst kendte navn er Søborg Sø eller Søbjerg. En borg kendes ikke, men ‘bjerge’ er især tydelige ved mosens midterste del. Søen havde ikke noget større tilløb. Via Rosbækken i det nordøstlige var der afløb til Øresund. Efterhånden groede søen til og blev til mose. I middelalderen hørte den til egnens største gård, hovedgården i Utterslev. Deraf navnet Utterslev Mose.

Fra gammel tid havde jagt og fiskeri i området hørt kongen til. Af hensyn til fiskeriet

meldes fra 1500-tallet om den første af flere oprensninger for at genskabe en egentlig sø. Af samme grund blev vandstanden hævet med en dæmning i mosens naturlige afløb.

Fra sidst i 1500-tallet var det som leverandør af vand til København at området fik betydning. Ved hjælp af dæmninger blev vandet ledt mod byen for at ende i Københavns indre søer. Vandvæsnet gravede en bred kanal der indtil 1900-tallets begyndelse mosens åbne vandareal med sine 2-3 ha. Indtil 1846 har der også været udført tørvegravning.

Omegnens bønder havde en gammel ret til at hente græs og rør. De ville have lav vandstand, vandvæsnet en høj. Efter lang strid blev der i 1810 indgået forlig. Bønderne fik lov til at hente ‘græs, siv og flæg’ i mosen. Flæg er høje

grove vandkantsurter, typisk pindsvineknop og sødgræs.

I 1859 fik København nyt vandværk. Mosevandet blev ikke mere brugt til drikkevand, men blev dog brugt til industrivand frem til 1959. Bøndernes interesser kom nu først med græsning og høslæt hvor det kunne lade sig gøre.

Man må indtil for cirka 70 år siden forestille sig et åbent område med en bred midterkanal omgivet af store rørskov og arealer der om vinteren var flade søer og om sommeren tørre nok til græs. Rundt om rejste terrænet sig, nogle steder markant. Der var bebygget næsten hele vejen rundt undtaget mod nordvest hvor landskabet stadig kilede sig ind i den voksende storby.

„Mosen er med sine vidtstrakte Sivskove og omliggende kuplede Bakker af stor Skønhed og giver Plads for et rigt Fugleliv,“ hed det i planlægningsforslaget ‘Københavnsegnens grønne områder’, 1936.

Omdannet til naturpark

Mens landbruget gradvis trak fra området og byen blev tættere, modnedes tanken om gøre området til en park. Alleerede i 1908 var tanken med i en byudviklingskonkurrence. Københavns Kommune udlagde i 1925 området som naturpark, en beslutning der blev gentaget i 1939. Før da var en opgravning sat i gang for at få mere sø. En større omlægning blev sat i gang i 1937, og fik ekstra midler under krigens arbejdsløshedsprojekter.

Da anlægsarbejdet sluttede i 1943 var der gendannet en søflade på 35 ha med en dybde fra en halv til to meter. Søfladen blev efterhånden udvidet til 60 ha i takt med at rørskoven trak sig tilbage. Den fylder nu cirka 30 ha. Det opgravede dynd blev lagt op i kanten, bl.a. som beskyttede fugleøer med siv. På den måde opstod de kanaler der præger



Mosen i 30'erne før omdannelsen til park. Den friholdte kanal danner samtidig kommunegrænse. Villaerne rejser sig på skråningens top, endnu uden bevoksning. Fra ‘Københavnsegnens grønne områder (1936).



Samme sted i dag. Billedet er taget mod vest fra en vej der fører over mosen på dens smalleste sted. Vandfladen er blevet meget større, og i randen skjules bebyggelsen næsten af bevoksningen.



Gennem randplantningen der her domineres af ask, er der kig ud over en af boldbanesletterne. Grundtvigskirken på Bispebjerg Bakke anes i det fjerne.

der fulgte tidens idéer om folkeparker, afgør den dag i dag mosens udtryk.

I forbindelse med arbejdet blev kommunegrænsen mod Gladsaxe flyttet, så hele mosen nu lå i Københavns Kommune. Den da fattige nabokommune var kun glad for at slippe for besværet og anlægsudgiften.

I et grønt netværk

Naturparken kom ikke kun til at omfatte selve Utterslev Mose. I bakkelandet nordvest for mosen var der landbrug frem til høsten 1962. Området, der ligger i Gladsaxe Kommune, blev friholdt for byggeri og blev til Høje Gladsaxe park takket være en politisk aftale der samtidig tillod højhusbyggeriet Høje Gladsaxe.

Neden for bakkerne lå Gynge-mosen der også delvist er bevaret. Ved siden af opførtes senere TV-byen. Gynge-mosen er dog delt fuldstændig af Hillerød motorvejen der siden dens første anlægsår i 1950 også har skåret selve selve Utterslev Mose over.

Også andre veje deler området, bl.a. en næsten tom, blind motorvej der i praksis skiller Utterslev Mose fra Gynge-mosen. Dertil kommer at byudviklingen stort set lukkede landskabskilen mod nordvest der indgik i Københavns fingerplan fra 1947. Forbindelsen til Hjortespringkilen længere ude er reduceret til en grøn stribe langs motorvejen.

Naturparken står forbindelse med forsvarsanlægget Vestvolden mod vest samt Bispebjerg Parkallé og Bispebjerg Kirkegård mod øst. Følger man det gamle udløb kommer man til Emdrup Idrætsanlæg og Dyssegårdsparken med en ny å- og stiforbindelse mod nord til Gentofte Sø. Samlet er det et stort varieret område der indgår i et stort grønt netværk.

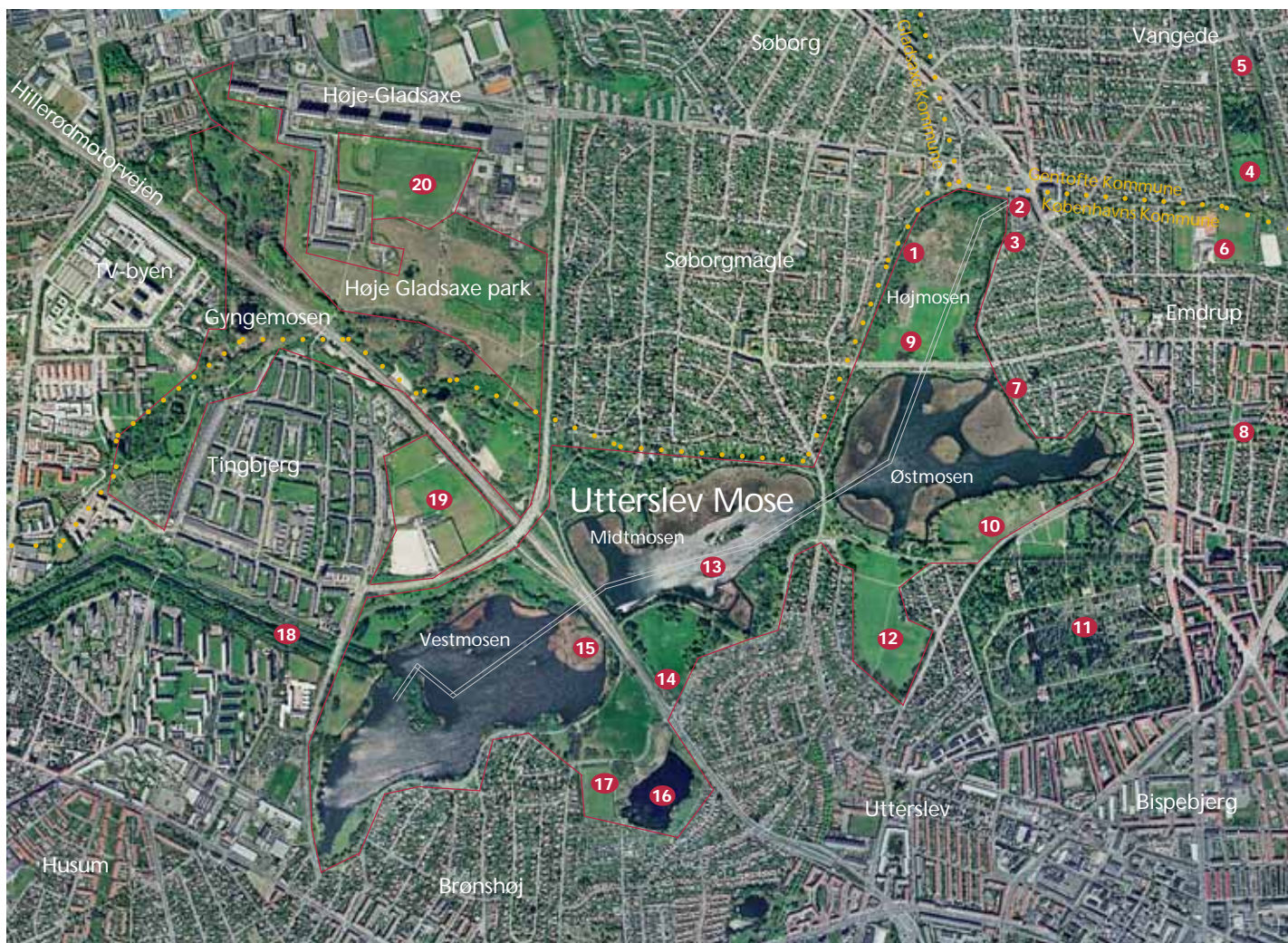
Københavns Kommune angiver arealet til 221 ha når Gynge-mosen regnes med. Her-



Før udgravningen. Man ser mod øst. Ved den første bro ligger i dag Hillerød motorvejen. Til højre ved markerne anes gården Brønshøjholm. Den blev revet ned i 1932, men den ene længe blev bevaret og er nu offentligt toilet og base for en udflytterbørnehave.

området. Dyndet blev også lagt op i de områder der nu er fodboldbaner. Hermed indbyggede man også en potentiel forsumpning. Gravearbejdet blev udført med 'mosegrisen', en flydende spandkædemaskine der gravede i en dybde på 1,75 meter.

Det gamle afløb var flyttet lidt mod syd til den kanal, Søborghus Rende, der var del af 1880'ernes befæstningsvæk rundt om København. Overløbet ved dæmningen blev sat til 16,88 meter over havspejlet, højere end før for at få et stort vandvolumen der kunne fortynde forureningen. Der blev også anlagt grusstier og græsplæner til fodboldspil. Planen,



Utterslev Mose er en del af en lavning i terrænet der strækker sig øst-vest mellem to højderygge mod syd og nord. Terrænforskellen er især tydelig i den midterste del. Tingbjerg - et kvarter med 3-etages gule blokke - ligger som en ø omgivet af grønne områder. Alligevel er bydelen berøgtet for sine sociale problemer. Et paradoks der viser at grønne områder ikke alene kan give et område status.

1. Nordkanalen. I dag en sur blindtarm. Der etableres en underføring under vejen mod syd så hele mosen får afløb gennem denne kanal.
2. Gammelt afløb, oprindelig gennem Rosbækken til Øresund.
3. Afløb siden 1939 gennem fæstningskanalen Søborghus Rende via dæmning. Kanalen er nu erstattet af en faunapassage.
4. Dyssegårdsparken.
5. Gentofte Rende der leder fra Gentofte Sø.
6. Emdrupparken med sportsbaner (KFUM).
7. Omklædningshus som der er lokal debat om.
8. Bispebjerg Parkallé.
9. Fodboldbane. (FK af 1960) anlagt på en bund af bl.a. byggeaffald. I områdets sydvestlige hjørne opføres måske et omklædningshus.
10. Tidligere planteskoieareal drevet af Bispebjerg Kirkegård. Her blev i 2002 opført Naturværkstedet Streyf jævnfør fredningen som også tillader et kapel. På området har været fåregræsning siden 2004.
11. Bispebjerg Kirkegård.
12. Fodboldbaner, 3 stk. (Boldklubben Stefan).
13. Kanal indtil 1937. Indtil da også kommunegrænse.
14. Offentligt toilet og udflytterbørnehave, en længe til gården Brønshøjholm der ellers blev revet ned i 1932.
15. Det grønne renseanlæg (modificeret rodzoneanlæg).
16. Brønshøj Kirkemose.
17. Boldbane (Boldklubben Fix).
18. Vestvolden. Herfra tilledes mosen vand fra Harrestrup Å.
19. Fodboldbaner (Brønshøj).
20. Boldbaner (Høje Gladsaxe IF).

Flyfoto fra 2004. DDO, copyright COWI[®] - www.kortal.dk.
Kortudsnitteter cirka 4,6 x 3,6 km svarende til skala på cirka 1:25.000.

af er de 97 ha sø og sivøer. På land fylder det klippede græs knap 70 ha. Gladsaxe Kommunes område er cirka 53 ha.

Naturpræget

Området har overvejende naturpræg. Nogle steder har det grønne karakter af egentlig natur med mose, eng, buskads, trægrupper og skovholme, andre steder er det mere parkagtigt med plæner og store fodboldletter. I det bakkede Høje Gladsaxe Park dominerer overdrevskarakteren samtidig med at den gamle markstruktur kan fornemmes.

Området er præget af kraftige randbevoksninger. Pilen er det mest talrige træ. I de fugtige dele ses også el, ask og birk, mens der på tør bund bl.a. er eg, bøg og avnbøg. Af buske ses mange hyl, slåen, tjørn, gedeblad og kornel. Tagrør dækker de fleste øer og en stor del af søbredden. På den fugtige mosejord er lodden dueurt mest fremtrædende. Den afløses på mere tør bund af den gulblomstrede sildig gyldenris i store monokulturer.

Fuglelivet er rigt takket være sivøerne. Her findes bl.a. en hættemågekoloni med cirka 1000 par. Først i 80'erne var den blandt Europas største med 20.000 par, men antallet faldt da byens åbne lossepladser lukkede. Der er også mange grågæs, troldeænder, taffelænder, blishøns og knopsvaner. Også gøge og nattergale kan høres. Fiskelivet er typisk for en lavvandet næringsrig sø med tæt rørskov. Skidtfisk som skalle og regnløje dominerer, men der er desuden en meget stor bestand af gedder. Man må fiske visse steder.

Mosen er udgangspunkt for naturformidling. Den er især knyttet til Naturværkstedet Streyf og det årlige mosetræf hvor kommunen i samarbejde med Zoologisk Museum, foreninger og lokale grupper tilbyder aktiviteter og fortæller om mosens natur og miljø.

Sikring og udvikling

I 2000 blev Utterslev Mose fredet sammen med delene i Gladsaxe. Formålet er at bevare og forbedre de biologiske



De dobbelte grusstier, nogle gange i to niveauer, er karakteristiske for området og ønskes bevaret i pleje- og udviklingsplanen.



Det ofte fugtige spor er trampet bredere og bredere. Der er dog ikke generelt problemer med slid i mosen, oplyser kommunens forvaltning.

og rekreative værdier, sikre adgangen og det regionale grønne netværk. Forudsætningen var at udarbejde plejeplaner samordnet mellem de to kommuner. Det er også sket. De fokuserer generelt på at fastholde og styrke de eksisterende præg og naturværdier, bl.a. ved at nuancere plejen.

Nogle steder vil man hindre tilgroning. F.eks. er rørsumpene nogle steder ved at udvikle sig til skov. Sigtet er bl.a. at skabe mere kontakt til vandet og åbne markante udsigtslinier. Det vigtigste vartegn set fra mosen er Grundtvigskirke på Bispebjerg bakke. Derfor foreslås en rullende kratrydning og rørskæring der hele tiden holder nogle udsigter åbne.

Især langs motorvejen foreslås udvikling af tæt højskov, mens mosepræget andre skal forstærkes. I Gladsaxes del har et forslag om at hæve vandstanden dog stødt på lokal modstand af frygt for tilgængeligheden. Her er også bekæmpelse af invasive arter, især gyldenris, med i planerne. Desuden foreslås at de man-

ge plæner holdes med forskellig intensitet så man får mere naturgræs, blomstergræs og fåregræsning. Græsningen kan bl.a. etableres ved den gamle gård Brønshøjholm og Kirke-mosen. Her kan fårene være led i en særlig landlig karakter netop der hvor motorvejen forlader den tætte by.

Sigtet er også at renovere og udbygge rekreative faciliteter, bl.a. udsigtsplatforme og grillpladser. Men ikke flere legepladser. Børnene kan lege i mosen, og der er spor efter børns leg overalt. Enkelte steder foreslås nye stier. Stierne bør efter planen bevares som grusstier, men om nødvendigt forstærkes med Slotsgrus af hensyn til kørestole.

Et særligt problem er fugleøerne der er under tiltagende nedbrydning. I pleje- og udviklingsplanen foreslås som kompensation flydende øer på store tømmerflåder. Desuden foreslås en anden oprensningspraksis der gør øernes brinker fladere i stedet for stejle og kanalerne bugtede i stedet for helt lige. Det gør også øerne bedre for fuglene.

De krydsende veje er ikke med i fredningen og derfor heller ikke i kommunernes pleje- og udviklingsplaner. Heller ikke selv om et par af dem er usædvanlig brede i forhold til den begrænsede færdsel og danner unødvendigt kraftige barrierer.

Indarbejder idéerne

„Pleje- og udviklingsplanen er ikke en handleplan, men dens idéer søger vi indarbejde på tre måder,“ forklarer Ole Suadicani, driftsansvarlig for gartnerisk drift i Københavns Kommune. „For det første gør vi hvad vi kan ved blot at ændre driften for de samme penge, f.eks. slå græsset på anden måde eller efterlade fældede træer. Så er der de ændringer der kræver en mindre investering, f.eks. en ny udsigtsplatform, en sti eller slåning af rørskoven som ikke udføres i dag. Her kan vi få penge fra en særlig pulje. Endelig er der de dyre anlægsarbejder. De sættes på en investeringsoversigt som vi foreslår politikerne.“

Et tilbagevendende dilemma i driften er brugerønskerne

som ikke altid kan forenes. Især er det svært at forene fodboldspillernes krav til gode baner og de naturinteresseres ønsker til naturindhold. Det er en balancegang, understreger Suadicani. Det er det også når det gælder tilgængeligheden for handicappede. Et naturområde skal ikke domineres af faste belægnings. Et kompromis er at man i hvert fald skal kunne rundt på hovedstierne på hårdt græs.

Til driften i mosen hører også oprensningen for at bevare fugleøerne. Her er mink blevet tiltagende problem, især for hættemågekolonien, fordi mink ikke som ræv og mår lader sig stoppe af vand. Et bekæmpelsesprojekt bliver formentligt indledt i år, fortæller Suadicani som som til gengæld kan afvise problemer med slid i de sarte naturområder. Heller ikke forsumpning ser han som noget større problem.

Fredningen giver også mulighed for enkelte småbyggerier, bl.a. et nyt omklædningshus til boldklubben FK 1960. Ole Suadicani foretrækker dog at man så vidt muligt bruger eksisterende bygninger, f.eks. gartnermandskabsbygninger som alligevel tages af brug.

Det snavsede vand

Søen havde før kloaktilløb med urensset eller dårligt renset spildevand. De direkte kloaktilløb stoppede i 1970 efter flere forgiftningstilfælde med døde fugle og fisk. Siden er der dog fortsat løbet fortyndet kloakvand ud i søen i forbindelse med overløb fra kloakken i kraftigt regn. I bundslam-



Motorvejen går durk igennem Gyngemosen. Det har trods alt givet vejen en smuk grønne ramme.

Parkpræget og naturpræget mødes. Rørsumpen begrænser ofte udsigten. Blandt andet derfor er det med i pleje og udviklingsplanen at indføre en rullende slåning.



met er der fortsat ophobet næringsstoffer, især fosfater, der løbende belaster vandet.

Der er derfor stadig problemer med vandets kvalitet. Det er meget næringsholdigt, alger gør vandet meget uklart og ser er næsten ingen bundvegetation. Om sommeren kan det lugte råddent, især i de kanaler der ender blindt og gennemstrømningen er lille. Følgen er også dårligt vand i Emdrup Sø og Københavns indre søer som får vand fra mosen.

Problemet er nu ved at blive løst som led i den vandområdeplan der blev præsenteret i 2004 af de tre kommuner, København, Gladsaxe og Gentofte som led i vandrammedirektivet. Målet er at mosen skal rumme et alsidigt dyre- og planteliv. Vandet skal være klart med en balanceret fiske-sammensætning af rovfisk og karpefisk og et udbredt dække af undervandsplanter.

I realiseringens første etape bliver den største blindtarm, Nordkanalen, hele mosens afløb via en ny rørunderføring under en vej. Ud over at Nordkanalen får renere vand, er det

sigtet at få en mere ensrettet vandbevægelse i vandsystemet uden de tilbageløb der hidtil har sinket vandudskiftningen.

Vandfaldet ved Søborghus Rende er desuden ændret til en mere naturlig faunapassage for fisk og smådyr. Samtidig er vandkoten sænket for at få hele mosen til at virke som et stort forsinkelsesbassin for regnvand - vel at mærke uden indblandet spildevand.

Tilledningen af forurenede overløbsvand er allerede reduceret meget. Københavns Kommune opførte i 1990'erne underjordiske bassiner ved mosen der tilbageholder blandet spildevand og regn - og sender vandet til rensningsanlæg når der igen er plads i kloakken. De tilbageværende kloakoverløb stammer overvejende fra Gentofte og Gladsaxe kommuner der dog arbejder med problemet i deres nye spildevandsplaner.

I planerne indgår også oprensning af bundslam på de mest forurenede steder, biologiske tiltag og vandrensning, men denne del er der endnu ikke fundet penge til. Målene



Nordkanalen er en lang blind kanal hvor vandet er meget forurenede. Nu ændres afløbet så mosen afvandes gennem kanalen. Mens arbejdet står på er vandstanden meget lav. Den hæves senere 15-20 cm. Det er ikke så højt op som før. Til gengæld skal bunden senere oprensnes.

skal dog først være endeligt nået i 2015. Den samlede anlægspris er 178-230 millioner kroner for hele det recipient-system som mosen er en del af.

Indbygget rodzoneanlæg

Noget af det forurenede vand behandles i grønne renseanlæg der samtidig blev indbygget i et område hvor der var tagrør i forvejen. Efter rensning ledes vandet ud i mosen. Formålet er at opretholde vandstanden i mosen. At holde den oppe har været et problem siden tilledningen af spildevand ophørte, også selv om der siden 1980 er pumpet vand til fra Harrestrup Å via Vestvoldens fæstningskanal. I tørre perioder tages også søvand ind for at rense det.

Anlægget er et modificeret rodzoneanlæg. Det forurenede vand ledes lodret gennem bundmaterialet af kalksten og grus som binder vandets fosfat. Under bundmaterialet er der et netværk af drænrør der leder vandet retur til anlægget indtil det er rent nok. Det cirkulære anlæg er 90 meter i diameter og rummer 4500 m³

vand. Det er afgrænset af en tilplantet jordvold og forsvinder næsten i mosens tagrør.

Anlægget har ti års dispensation efter naturbeskyttelsesloven. Hvis det da ikke virker godt nok, skal det nedlægges. Det sker næppe, for målinger viser at overløbsvandet renses for 80% fosfor, 70-80% kvælstof og 90% organisk stof. Om året ledes 20-50.000 m² overløbsvand og 30-40.000 m³ søvand til rodzoneanlægget. *sh*

KILDER

Gladsaxe Kommune og Københavns Amt (2006): Gyngemosen og Høje Gladsaxe Park. Plejeplan.

Københavns Kommune. www3.kk.dk.

Københavns Kommune (2004): Vandområdeplan for fæstningskanalen, utterslev Mose, Nordkanalen, Søborghus Rende og Emdrup Sø.

Københavns Kommune (2004): Utterslev Mose. Pleje- og udviklingsplan for 2004-2008.

Københavnsegnens grønne områder. Af Olaf Forchhammer. Dansk Byplanlaboratorium og Nordisk Forlag 1936.

Københavns Vand: Grønt Renseanlæg i Utterslev Mose.

Notater om Utterslev Mose og rodzoneanlægget af Bent Jan Petersen, Københavns Kommune.

www.gladsaxe.dk.

www.miljoe.kk.dk.

Samtale med biolog Lisbeth Gervin (18.2.08), projektleder Susanne Henriksen (19.2.08) og fagansvarlig for gartnerisk drift Ole Suadican (19.2.08), alle Københavns Kommune.

Belos TransPRO

Har du brug for en redskabsbærer?
- Så bygger vi en til dit behov!



- det sikre valg



Priorparken 534 · 2605 Brøndby
Tlf: 4363 6090 · Fax: 4363 6722
www.belos.dk
Nærmeste forhandler anvises



Som første led i vandplanen er Søborghus Rende bag den gamle dæmning afløst af en naturlig faunapassage med relativt kraftigt fald. Anlægsarbejdet er endnu ufærdigt på det tidspunkt billedet er taget. Renden er på dette sted en del af et gammelt fæstningsanlæg.

bq byggros

Skaber sikre løsninger

Greenfix

- førstehjælp til naturen

- Greenfix mætter beskytter mod erosion
- Vegetationen fremmes af Greenfix
- Greenfix er 100% nedbrydelig



Byggros A/S · Tlf.: 59 48 90 00

www.byggros.com · info@byggros.com